

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ГЛУШАЧ Юлія Станіславівна

УДК 330.341.2:005.585

**РЕЙТИНГУВАННЯ В ІНСТИТУЦІЙНОМУ МЕХАНІЗМІ
ГОСПОДАРСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

08.00.01 – економічна теорія та
історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

ХАРКІВ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Коломієць Ганна Миколаївна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, професор кафедри
економічної теорії та економічних методів
управління.

Офіційні опоненти - доктор економічних наук, професор
Єщенко Петро Степанович,
Інститут соціології Національної академії наук
України (м. Київ), науковий консультант відділу
економічної соціології

кандидат економічних наук
Помінова Ірина Іванівна,
Харківський державний університет харчування
та торгівлі, доцент кафедри економічної теорії та
права

Захист відбудеться «27» вересня 2019 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.01 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за адресою: 61002, м. Харків, вул. Мироносицька, 1, ауд. 2-14.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «23» серпня 2019 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. М.Соболєв

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Перманентні трансформації господарства різної глибини та інтенсивності, як властивість новітнього розвитку, обумовлюють зниження системної стійкості, загострення протиріч, кризові потрясіння. Зміст нинішніх перетворень закладають цифрові технології, що стрімко розповсюджуються. Якісно і кількісно змінюється інформація, опанування якою визначає ефективність господарського розвитку. Це вносить суттєві корективи в механізм перетворень господарських систем і потребує наукового усвідомлення.

Дослідження чинників трансформацій господарських систем знаходяться в центрі уваги представників різних напрямів суспільствознавства. Значний внесок в аналіз зробили Д. Белл (теорія постіндустріального суспільства), П. Друкер (концепція промислового перевороту, теорія інноваційної економіки), М. Кастельс (теорія інформаційного, мережного суспільства), Дж. Гелбрейт (теорія нового індустріального суспільства), Ф. Махлуп (теорія інформаційного суспільства), К. Перес (теорія технологічних революцій), А. Тоффлер (теорія «третьої хвилі»), Й. Шумпетер (теорія інновацій) та ін.

Визначальне значення в з'ясуванні проблем господарських трансформацій мають інституційні дослідження зарубіжних вчених (Д. Аджемоглу, А. Аузан, Г. Демсец, Р. Коуз, Д. Норт, Дж. Робінсон, Дж. Стиглиць, О. Уільямсон, Дж. Ходжсон та ін.) та вітчизняних науковців (В. Геєць, А. Гриценко, П. Єщенко, Г. Коломієць, В. Соколов, С. Тютюннікова, А. Чухно, О. Яременко та ін.).

Нові можливості в дослідженні господарських трансформацій відкриває розвиток поведінкової економіки, представлений працями Д. Аріелі, М. Алле, Д. Канемана, Г. Саймона, Р. Талера, А. Тверські, Дж. Акерлофа, Р. Шіллера.

Драйвером сучасних господарських трансформацій є суттєві наростаючі зміни технологічного устрою, що розкриваються в роботах М. Кастельса, Р. Ліпсі, Р. Нельсона, Дж. Стиглера, С. Уінтера, К. Шваба та ін. Концепції інформаційного суспільства, цифрової економіки, 4-ї індустріальної революції обумовлюють нагальну потребу в засобах узагальнення інформації, розширення можливостей вимірювання змін і порівняльної оцінки руху об'єкту. Останнім часом все більшу увагу дослідників привертають рейтинги, які характеризують функціонування і розвиток господарських систем на різних рівнях і в різних сферах. Значні напрацювання в цій галузі зробили Ф. Альтбах, М. Афанасенко, Є. Балацький, Н. Веренько, А. Єріна, А. Кармінський, С. Марджинсон, І. Помінова, Д. Салмі, Е. Сароян, А. Ставицька, І. Фрумін, М. Шумаєва та ін.

Разом з тим, у наукових напрацюваннях переважають дослідження методики та інтерпретації рейтингової оцінки; рейтинг здебільшого розглядається як допоміжний ілюстративний засіб у прикладних розробках. Відсутні економіко-теоретичні напрацювання щодо ролі рейтингу в прийнятті господарських рішень, у виборі напрямів господарських перетворень цифрової економіки, а відтак, і у визначенні його місця у механізмі господарських трансформацій.

Актуальність указаних питань зумовила вибір теми дисертаційного дослідження, визначила його мету та задачі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах планової науково-дослідної теми кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Актуальні траєкторії інформаційної економіки: імператив стійкої динаміки глобального господарства» (№ держ. реєстрації 0114U000125), де особисто дисертантом обґрунтована об'єктивна обумовленість формування інституту рейтингування в інформаційній економіці, розкрито його зміст і вплив на вибір траєкторії розвитку господарської системи.

Мета і завдання дослідження. Мета – розкрити зміст рейтингу як інституту сучасного механізму господарських трансформацій, виокремити стадії інституціоналізації рейтингування і визначити напрями його удосконалення.

Досягнення визначеної мети обумовило необхідність розв'язання наступних наукових завдань:

1) на основі інтеграції еволюційної, функціональної, інституційної, поведінкової парадигм сформувані методологічні підходи до дослідження рейтингу в механізмі трансформації господарських систем і його впливу на вибір господарських суб'єктів;

2) розкрити зміст рейтингу як інституту господарської системи, основні функції і місце в механізмі господарських трансформацій;

3) дослідити еволюцію процесу інституціоналізації рейтингування, зміну його організаційно економічних форм на основі виокремлення похідних функцій рейтингу;

4) узагальнити сучасні рейтинги як полісистему і проаналізувати її як результат функціонування глобальної індустрії рейтингування;

5) виокремити систему чинників унормування можливості маніпулювання вибором акторів напрямів господарського розвитку в процесі розробки і використання рейтингів;

6) на основі аналізу вмічених функцій рейтингу визначити необхідність удосконалення процесу прийняття рішень господарських акторів з використанням рейтингової інформації.

Об'єктом дослідження є інституційні трансформації господарської системи.

Предметом дослідження є рейтингування як складова механізму інституційних перетворень сучасної господарської системи.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися наступні методи дослідження: методи теоретичного узагальнення та порівняння – для визначення змісту поняття «цифрова економіка» та його співвідношення з іншими дефініціями даного термінологічного поля; історичний метод – для дослідження еволюції рейтингування як форми інформаційного посередництва; методи системного аналізу, за допомогою яких досліджено рейтингування різних рівнів функціонування; статистичний аналіз – для дослідження рейтингових результатів.

Інформаційною базою дослідження є дані науково-дослідних установ, міжнародних організацій, що є замовниками та розробниками рейтингів. Теоретичну основу і методологічну базу дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії, сучасні методи вивчення інституційних трансформацій соціально-економічних систем і її складових, висвітлені в

наукових розробках вітчизняних і зарубіжних учених, програмні та законодавчі розробки органів державної влади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

вперше:

- обґрунтовано зміст інституціоналізації рейтингування, як поступового процесу унормування відносин господарюючих суб'єктів з розвитку інформаційного посередництва, що включає стадії: формування інституту рейтингів (як аналітичного інструменту); становлення моделі інформаційно-посередницького бізнесу (рейтингових агентств); розгортання глобальної індустрії рейтингування, що обумовлені змінами якісних і кількісних параметрів інформації і зростанням попиту на її консолідацію;

- виокремлено систему чинників унормування можливості маніпулювання вибором акторів напрямів господарського розвитку в процесі розробки рейтингів (*ненавмисні*: спрощення реальності, представлені в моделі рейтингу; помилки у визначенні якісних властивостей господарського феномену, що знаходиться в стадії формування; протиріччя між параметрами рейтингу і змінами об'єкту; евристики і стереотипи, що притаманні і експертам - аналітикам; *навмисні*: спеціальний підбір даних; підбір ключових параметрів; порушення логічної послідовності основних функцій рейтингу) та їх використання (свідоме перекручування рейтингової інформації, неповне представлення рейтингової інформації, більш швидке усвідомлення переважних напрямів її застосування);

набули подальшого розвитку:

- трактовка механізму трансформації господарських систем за рахунок виокремлення в його складі рейтингування і наслідків його прямого і зворотнього впливу на вибір господарських суб'єктів в умовах розпаду істини і підстроювання розвитку системи під параметри рейтингу;

- визначення функцій рейтингів шляхом виокремлення їх стосовно господарських трансформацій, а саме: основних (внутрішніх - аналітична, градувальна; зовнішніх - сигнальна, обґрунтовуюча господарські рішення); похідних (зниження інформаційної асиметрії, зниження трансакційних витрат); вмінених (як оцінка порівняльного потенціалу розвитку, як засіб залучення інвестицій, як засіб конкуренції);

удосконалено:

- визначення змісту рейтингу як результату унормованого процесу консолідації значних обсягів інформації, який набуває здатності впливати на вибір акторів у здійсненні господарських перетворень, сила впливу якого залежить від поширення рейтингів через ілюзію достовірності та надійності;

- класифікацію рейтингів сучасного господарства шляхом розрізнення їх за змістовним складом обраних параметрів та рівнем узагальнення даних; за суб'єктом розробки рейтингу та його структурою; узагальнення їх в полісистему, аналіз якої дозволив обґрунтувати амбівалентність впливу рейтингу на усвідомлення інформації в процесі господарських трансформацій.

Теоретичне й практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони поглиблюють наукові уявлення щодо інституційного механізму трансформації сучасної економіки і місця рейтингування в процесі здійснення

вибору і прийняття рішень господарськими акторами. Викладені в роботі теоретико-методологічні підходи дослідження інституту рейтингування впроваджено в навчальний процес кафедри економічної теорії та економічних методів управління при викладанні курсів «Інституційна економіка», «Економічна компаративістика» та «Макроекономіка» (довідка №0202111 від 19.12.2018р.).

На основі концептуальних підходів, обґрунтованих у роботі, були підготовлені й оприлюднені пропозиції щодо: авторського трактування процесу інституціоналізації рейтингування; визначення чинників нейтралізації маніпулятивного потенціалу рейтингів; включення рейтингування як органічного елемента до сучасного механізму трансформації економічних систем; визначення та систематизації функцій рейтингів; амбівалентності впливу рейтингу на господарські трансформації.

Розроблені в результаті дисертаційного дослідження теоретичні положення та практичні рекомендації можуть бути використані в аналітичній діяльності бізнес-структур як елемент методологічної бази для оцінки порівняльного потенціалу розвитку, технологій залучення інвестицій та інструменту для визначення пріоритетних напрямів фінансування певних проектів і видів діяльності.

Практичні рекомендації щодо використання рейтингової інформації як засобу оцінки порівняльного потенціалу розвитку, технологій залучення інвестицій та інструменту для визначення пріоритетних напрямів фінансування певних проектів і видів діяльності використовується в аналітичній роботі ТОВ «КВІНТАМЕД» (довідка від 12.12.2018р.) та ТОВ «ИСТА-ПЛЮС» (довідка №25 від 15.12.2018р.).

Публікації. Основні положення й висновки дисертації представлені автором у 10 наукових працях обсягом 3,94 д.а., з яких 6 статей обсягом 3,07 д.а. - у фахових наукових виданнях України, у тому числі 5 статей - у вітчизняних наукових фахових періодичних виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз.

Особистий внесок здобувача. У статті [2] з переліку опублікованих праць за темою дисертації, наведеному в авторефераті, особисто дисертантом запропоновано систематизацію оцінювання розвитку сучасної економіки за допомогою нових рейтингів. У статті [4] особисто дисертантом виокремлені дескриптори та етапи інституціоналізації рейтингування в процесі господарських трансформацій; визначені похідні функції рейтингів як засобу зниження інформаційної асиметрії та трансакційних витрат. У статті [6] особисто дисертантом з'ясовано амбівалентність впливу рейтингування на процес господарських трансформацій; доповнено класифікацію рейтингів сучасного господарства та запропоновано узагальнення їх в полісистему; виокремлено і систематизовано функції рейтингу; виявлено чинники маніпулятивного потенціалу рейтингів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідалися на 4 науково-практичних конференціях, з яких 3 – міжнародні: «Українська наука: проблеми сьогодення та перспективи розвитку» (Одеса, 2016); «Актуальні питання економічних наук» (Київ, 2018); «Регіон-2018:

стратегія оптимального розвитку» (Харків, 2018); «Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти» (Ужгород, 2018).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та 22 додатків.

Обсяг загального тексту дисертації складає 249 сторінок друкованого тексту (основний текст розміщено на 175 сторінках), містить 12 таблиць на 6 сторінках, 20 рисунків на 10 сторінках, список використаних джерел з 346 найменувань на 36 сторінках, 22 додатки на 24 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, викладено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

У **першому розділі** - «Методологія дослідження рейтингів як складової процесу господарських трансформацій» - розглянуто теорію механізмів здійснення господарських трансформацій, визначено зміст і функції рейтингу.

Дослідження механізму господарських трансформацій та визначення місця рейтингування в ньому здійснювалось на основі поєднання еволюційної, інституційної, функціональної та поведінкової парадигм у напрямку аналізу об'єктивних чинників зміни господарських систем, розкриття складу механізму інституційних перетворень, обґрунтування зрушень у процесі прийняття господарських рішень та здійснення вибору.

Класифікації підходів до категорії «трансформація господарської системи» за різними ознаками (глибиною й тривалістю, сферами дії і розповсюдження, чинниками, масштабами прояву, змістом та глибиною перетворень) та виокремлення груп суб'єктів трансформацій за характером їх впливу на трансформаційні процеси (ініціатори, активні перетворювачі, адаптивні групи та глобальні міжнародні актори) дозволив поглибити розуміння її змісту як взаємодії об'єктивних і суб'єктивних складових.

Рушійною силою трансформації господарських систем є зміни технологічних устроїв. Сучасна господарська система, що розвивається на основі четвертої індустріальної революції, всеохоплюючої диджиталізації, характеризується гіпердинамічністю та невизначеністю технологічних інновацій, лавиноподібним зростанням інформації («інформаційним потопом»), збільшенням інформаційної асиметрії, «розпадом істини», яка проявляється в зростаючому неспівпадінні фактів і їх інтерпретації, зникненні меж між фактами та їх трактовкою, збільшенні впливу суджень на сприйняття фактів, зниженні довіри до визнаних джерел фактичної інформації.

Інформаційне переважання розгортається поступово: у період, що передує цифровій економіці, воно є фрагментарним, епізодичним і обмеженим; у цифровому суспільстві воно набуває всеохоплюючого, перманентного характеру. Ускладнюється процес прийняття рішень господарюючими суб'єктами, оскільки

потребує від них значних витрат на отримання, обробку й усвідомлення необхідної інформації, підвищується можливість маніпулювання їх поведінкою. Консолідована інформація стає найбільш затребуваним ресурсом та імперативною складовою прийняття рішень у механізмі сучасних господарських трансформацій. Формується система правил щодо збирання, узагальнення, оцінювання, відбору, реструктурування, переформатування, аналізу значних обсягів інформації, що змістовно характеризує рейтинг як інститут.

Узагальнення наукових розробок щодо механізму господарських трансформацій, започаткованих Х. Демсецем, Д. Нортон, Д. Аджемоглу, С. Джонсоном і Дж. Робінсон та доопрацьованих українськими вченими, дозволило доповнити сучасну модель цього механізму необхідною складовою - процесом прийняття рішень, заснованого на рейтингуванні (рис. 1).

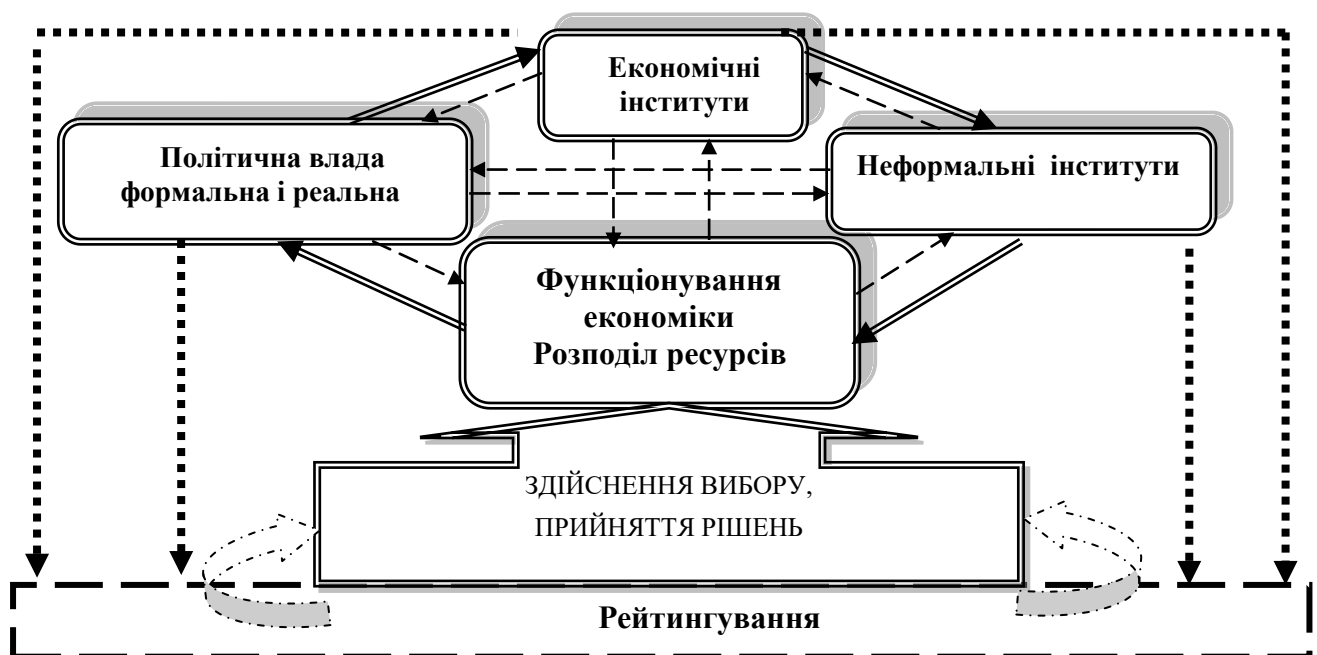

Рис. 1. Місце рейтингування в механізмі трансформації господарської системи

Роль рейтингів у механізмі господарських перетворень більш повно розкривається через їх основні функції:

- внутрішні: аналітична функція, що виявляється в консолідації значної кількості інформації щодо певного об'єкту, що дозволяє визначити результат його господарської діяльності; градувальна функція, яка виявляється в упорядкуванні об'єктів рейтингування відповідно до результатів аналітичної функції;

- зовнішні: сигнальна функція, що дозволяє користувачеві рейтингової інформації на основі отриманої суб'єктом рейтингування оцінки дістати сигнал щодо результативності функціонування об'єкту; обґрунтовуюча функція, що виявляється у використанні рейтингових оцінок для прийняття споживачем рейтингової інформації певних господарських рішень.

У виконанні рейтингом основних функцій існує закономірна послідовність: першими мають виконуватися аналітична та градувальна функції, результатом яких

має бути надання сигналу користувачеві рейтингової інформації щодо стану об'єкту рейтингування і обґрунтування прийняття на цій основі господарських рішень. Якщо зовнішні функції (сигнальна та обґрунтовуюча) стають первісними, або рейтинговий результат задається до початку процесу рейтингування, то спотворюються внутрішні функції та провокуються маніпуляції в процесі рейтингового дослідження.

Таким чином, важливою складовою механізму трансформації господарських систем стає рейтингування, яке здійснює прямий і зворотній вплив на вибір господарських акторів в умовах розпаду істини й підстроювання розвитку системи під параметри рейтингу.

Рейтинг – це результат унормованого процесу консолідації значних обсягів інформації, що виконує основні функції (аналітична, градувальна, сигнальна, обґрунтовуюча) і набуває здатності впливати на вибір акторів у здійсненні господарських перетворень, сила впливу якого залежить від їх поширення, створюючи ілюзію достовірності та надійності.

В другому розділі – «Інституціоналізація рейтингування розвитку сучасного господарства» – досліджено розвиток інституту рейтингування і охарактеризовано полісистему господарських рейтингів як його результат на сучасному етапі.

Рейтингування в своєму розвитку пройшло кілька стадій, що обумовлено специфічністю рейтингових послуг, попит на виробництво яких залежить від кількості наявної інформації у господарюючих суб'єктів та її розподілу між ними (рис. 2):

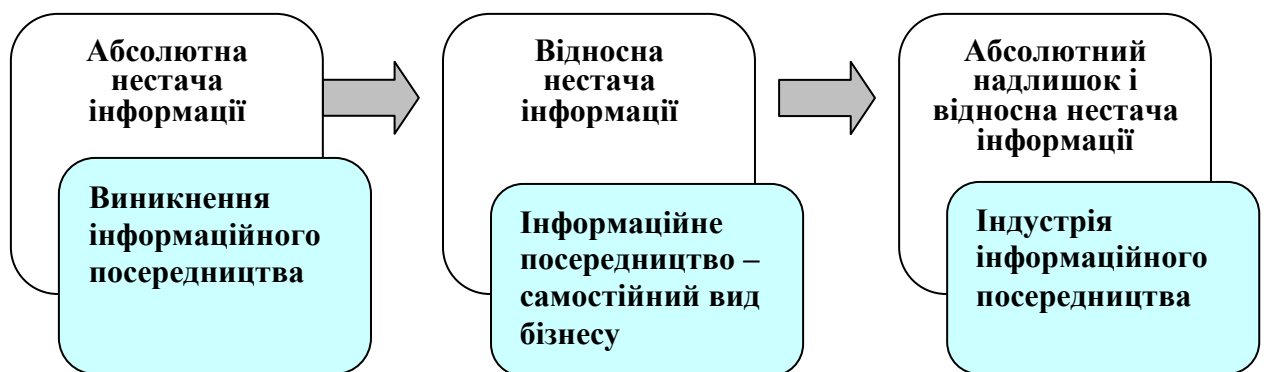

Рис. 2. Дескриптори інституціоналізації рейтингування в процесі господарських трансформацій

Перша стадія – виникнення інформаційного посередництва у формі рейтингових послуг: в умовах абсолютної нестачі інформації починає формуватися попит на рейтингові оцінки, що спричинює появу рейтингу як аналітичного інструменту.

Друга стадія – перетворення інформаційного посередництва на бізнес-модель: в умовах відносної нестачі інформації збільшується попит на рейтингові послуги у фінансово-кредитній сфері, внаслідок чого збільшується кількість рейтингових агентств і формується ринок рейтингових послуг.

Третя стадія – розширення рейтингової діяльності до розгортання індустрії рейтингів: рейтингування, внаслідок лавиноподібного нарощування інформації, набуває полісистемного характеру, охопивши всі сторони суспільного життя (економічне, соціальне, культурне тощо) та всі його рівні (мега-, макро-, мікро-); ринок рейтингових послуг стає глобальним, що відображається у транснаціоналізації бізнес-активності глобальних агентств, появи рейтингових альянсів тощо.

У процесі еволюції рейтингування і зміни його історичних форм рейтинг набув похідних функцій, а саме: став засобом зниження асиметрії інформації і зменшення трансакційних витрат (рис. 3).

Рис. 3. Похідні функції рейтингу

Результатом функціонування глобальної індустрії рейтингування стала велика кількість рейтингів, які розрізняються: за змістовним складом обраних параметрів; за рівнем узагальнення даних; за суб'єктом розробки рейтингу; за структурою рейтингу. Це потребувало удосконалення вже відомих теоретико-методологічних підходів до типологізації рейтингів сучасного господарства та поповнення їх новими класифікаціями (з урахуванням методологічних та суб'єктних ознак), використання яких в аналізі функціонування глобальної індустрії рейтингування сприятиме оптимізації оцінки процесів трансформаційної економіки.

Для дослідження динаміки господарських трансформацій необхідне відстеження їх показників за сталим переліком рейтингів протягом певного періоду, але формування та інтенсивні зміни цифрової економіки обумовлюють зникнення одних рейтингів та появу інших; крім того, деякі рейтинги оцінюють розвиток цифрової економіки безпосередньо, а деякі – опосередковано.

Узагальнення рейтингів сучасної економіки в полісистему (табл.1) дає можливість консолідувати інформацію на всіх рівнях та стосовно всіх господарюючих суб'єктів, та здійснювати на її основі не тільки аналіз процесів економічних трансформацій, а й досліджувати процеси глобалізації ринку рейтингових послуг.

Таким чином, сучасна глобальна індустрія рейтингів одночасно спрощує оперування значними обсягами інформації завдяки її узагальненню, та, разом з

тим, ускладнює споживання результатів рейтингування без наявності спеціальних знань внаслідок постійного розширення полісистеми рейтингів. Тобто рейтингування амбівалентно впливає на вибір господарюючих суб'єктів у процесі прийняття ними рішень щодо перспектив розвитку, напрямів змін.

Таблиця 1

Полісистема рейтингів сучасної економіки

Рівні	Об'єкт рейтингування				
	Країна	Регіон	Сектор (сфера)	Організація	Індивід
Мега	-Рейтинг глобальної конкуренто-спроможності - Рейтинг економіки знань; - Глобальний рейтинг інновацій; - Рейтинг інклюзивного розвитку	-Рейтинг найбагатших регіонів світу; - Рейтинг найбідніших регіонів світу; -Рейтинг цифрового розвитку регіонів світу; - Рейтинг регіонів світу за кількістю населення	- Рейтинг інформаційного суспільства; - Рейтинг розвитку електронного урядування; - Рейтинг ефективності національних систем освіти; - Рейтинг мережевої готовності; - Рейтинг цифрової можливості; - Рейтинг розвитку ІКТ	- Рейтинг «ТОР-100 глобальних компаній-інноваторів»; - Міжнародний рейтинг університетів Webometrics; - Рейтинг «ТОР-100 глобальних компаній аутсорсерів»	- Рейтинг 100 найбагатших людей світу; - Рейтинг цінності персоналу компаній світу; - Рейтинг найвпливовіших людей світу; -ТОП-10 найбагатших людей світу, які бізнес почали з нуля
Макро	-	- Економічний рейтинг штатів США - Рейтинг найбільш бізнеспривабливих регіонів України; - Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів країни - Рейтинг найбільш комфортних міст України	- Рейтинг найкрупніших галузей економіки США - Рейтинг фінансового стану галузей промисловості - Рейтинг найбільш інноваційних галузей Китаю - Рейтинг найперспективніших професій України	- Рейтинг американських закладів вищої освіти за версією Forbes - ТОП-50 найкрупніших компаній США за версією Forbes - ТОП 50 ІТ-компаній України - ТОП-200 університетів України	- Система соціального рейтингу Китаю; - рейтинг найдорожчих топ-менеджерів США; - Рейтинг найбагатших людей країни; - Рейтинг кращих роботодавців України; - Рейтинг ТОП-50 найвпливовіших людей у польській економіці
Мікро	-	-	-	Рейтинг відділів у компанії за якістю роботи	Внутрішній рейтинг співробітників

У третьому розділі - «Рейтингування як чинник впливу на вибір акторів у процесі господарських перетворень» – на основі характеристики

експертної аналітики рейтингування господарських процесів обґрунтовані імперативи його удосконалення в сучасних умовах.

На стадії глобальної індустрії рейтингування важливою його складовою стає експертно-аналітична діяльність, яка ґрунтується на різних типах експертного знання та відтворює їх. Необхідність експертної складової в рейтинговому процесі обумовлена: складністю оцінки господарських систем; неможливістю використання виключно формалізованих аналітичних показників; наявністю у експертів спеціальних знань та можливості працювати на детальному рівні; інформаційним переваженням та непрозорістю доступу до інформації; потребою в зменшенні невизначеності, в прогнозах щодо наслідків прийняття рішень; необхідністю врахування поведінкового аспекту. Експерт-аналітик не тільки створює «унікальне» знання, яке стає товаром, а й виокремлює знання, яке має вартість і може бути капіталізоване.

Зростання експертної складової в рейтинговому процесі як суб'єктивного чинника його методології, на який впливають якості експерта (зацікавлення, підсвідоме відношення, власний підхід, стереотипи мислення), створює можливість навмисного і ненавмисного маніпулювання з боку суб'єкта рейтингування (рис. 4).

Рис. 4. Чинники можливого маніпулювання в процесі розробки рейтингу

Ненавмисне маніпулювання більшою мірою виникає внаслідок динамічного розвитку цифрової економіки, що збільшує когнітивну відстань між експертом-аналітиком і об'єктом рейтингування і виявляється через спрощення реальності, представлені в моделі рейтингу; помилки у визначенні якісних властивостей господарського феномену, що знаходиться в стадії формування; протиріччя між параметрами рейтингу і змінами об'єкту; евристичні і стереотипи, які притаманні й експертам-аналітикам.

Навмисне маніпулювання в рейтинговій діяльності спричинено конфліктом інтересів стейкхолдерів рейтингового процесу, збільшенням ролі економічних стимулів у ньому. Формами навмисного маніпулювання в процесі визначення рейтингової оцінки можуть бути: підбір ключових параметрів оцінювання під певний об'єкт рейтингування (компанія, галузь, країна) з метою підвищення його у рейтингу; вибірка даних для дослідження, що дозволяє представити об'єкт в

кращому/гіршому стані залежно від поставленої мети; приховування методики або повних висновків, що не дає можливість перевірити результат; зміна послідовності компонентів експертно-аналітичної процедури, що порушує логіку основних функцій рейтингу як господарського інституту (підпорядкування аналітичної функції сигнальній) з метою отримання заздалегідь спланованого результату.

Одним із шляхів вирішення цих проблем є збільшення конструктивності процедури експертизи та її алгоритмізація. Необхідність удосконалення інструментарію процесу рейтингування обґрунтовується, з одного боку, швидкими темпами розвитку аналітичних та оцінювальних методик у цифровій економіці, з іншого – запитами громадськості, які значно збільшилися з розвитком демократизації на основі нових цифрових можливостей. У той же час, повністю формалізувати процедуру розрахунків більшості рейтингів неможливо, враховуючи комплексність оцінок, спричинену складністю трансформацій сучасного господарства.

Внаслідок когнітивних меж людини та маніпулятивного потенціалу рейтингу останній перетворюється на інструмент впливу, що забезпечує передбачуваність поведінки суб'єкта без заборони вибору інших можливих варіантів (наджинг). Цей висновок дозволив обґрунтувати наявність у рейтингу, крім основних і похідних, ще й *вмінених функцій* (рис. 5).

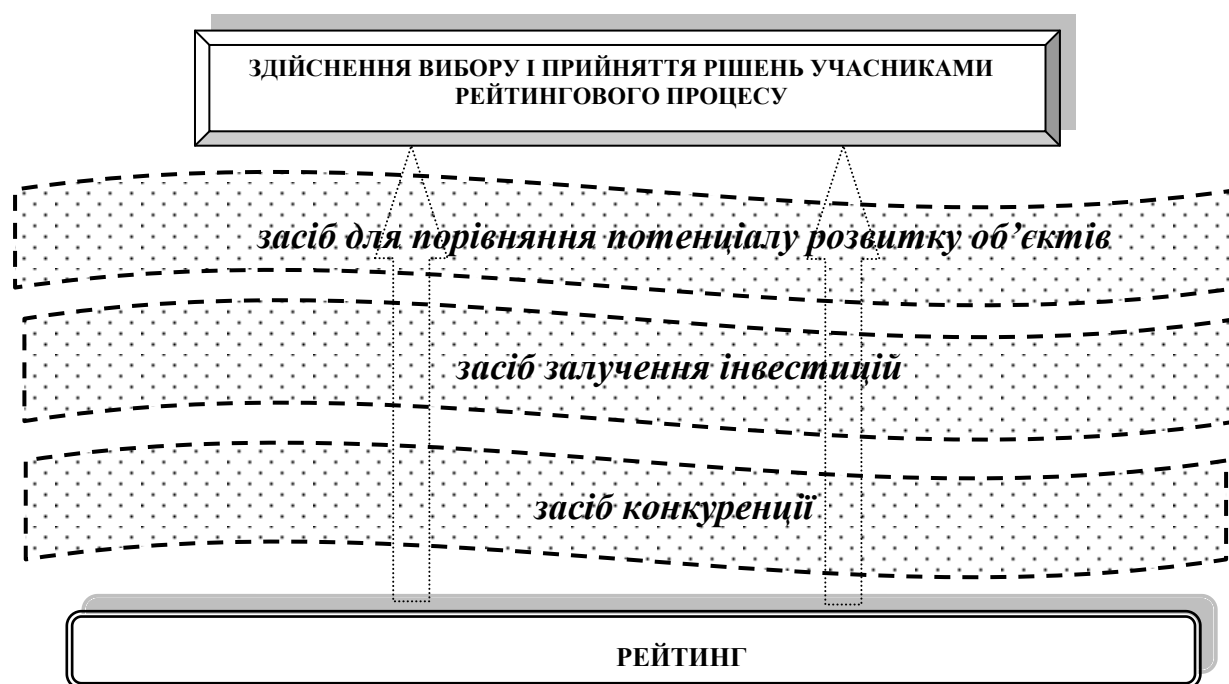

Рис. 5. Вмінені функції рейтингів

Вмінені функції рейтингу реалізуються через набуття рейтингом здатності впливати на вибір акторів у здійсненні господарських перетворень, опосередковано виступаючи засобом конкуренції між суб'єктами рейтингового

процесу, засобом залучення інвестицій та засобом для порівняння потенціалу господарського розвитку різних об'єктів рейтингування.

Виконання рейтингом вмієних функцій обумовлює можливість конфлікту інтересів учасників рейтингового процесу в формі *опортуністичної поведінки*, що може проявлятися як з боку одного з учасників обміну, так і всіх одночасно: суб'єкту рейтингування (в процесі експертно-аналітичної діяльності); замовників рейтингу (в процесі визначення мети й оприлюднення результату); об'єкту рейтингування (як реакція на отриману оцінку діяльності). Природний опортунізм пов'язаний з неможливістю в умовах динамічних змін швидко і якісно засвоювати нову інформацію та ефективно її використовувати. Стратегічний опортунізм проявляється в формі ненадання суб'єктам рейтингування інформації в повному обсязі, що може вплинути на якість прийнятих ними рішень. Основною формою грубого опортунізму є свідоме перекручування інформації, фактів з метою реалізації власних інтересів. Це створює основу корупційних зловживань у цій діяльності.

Дослідження експертно-аналітичної складової рейтингового процесу дозволило обґрунтувати амбівалентний характер впливу рейтингів на господарські трансформації, що виявляється в тому, що, з одного боку, рейтинги формують систему відносин суб'єктів бізнес-спільноти на основі відносно достовірних, об'єктивних, прозорих, уніфікованих оцінок, що дозволяє усунути інформаційну асиметрію та забезпечити більшу ефективність діяльності учасників ринків, а з іншого, – використання експертної аналітики в процесі рейтингування збільшує суб'єктивізм формування рейтингових оцінок, що є чинником можливості свідомого і несвідомого маніпулювання і, відповідно, перешкодою для споживання рейтингів як ефективного інструменту згортання і консолідації інформації в умовах невизначеності.

Удосконалення інституту рейтингування з метою зменшення його маніпулятивного і корупційного потенціалу має відбуватися на рівні суб'єктів рейтингової діяльності (насамперед, через розвиток методології розробки рейтингу), на рівні регулювання рейтинговою діяльністю (розвиток нормативної бази, яка б, в тому числі, забезпечувала розвиток національних рейтингових агентств), на рівні користувачів рейтингової інформації (вивчення суспільної думки з питань довіри населення існуючим рейтингам та інформованості щодо методології їхньої розробки; формування в системі освіти когнітивних навичок правильної обробки результатів рейтингів в процесі їх використання).

ВИСНОВКИ

Дисертація містить теоретичні узагальнення та нові наукові положення, які у своїй сукупності вирішують актуальне наукове завдання розробки теоретико-методологічних засад дослідження рейтингування в інституційному механізмі господарських трансформацій.

1. На основі інтеграції еволюційної, функціональної, інституційної, поведінкової парадигм обґрунтовано, що важливою складовою механізму трансформації господарських систем стає рейтингування, яке здійснює прямий і зворотній вплив на вибір господарських акторів, підстроювання розвитку системи під параметри рейтингу в умовах розпаду істини, що проявляється в зростаючому неспівпадінні фактів і даних з їх аналітичною інтерпретацією; у зникненні меж між висновком і фактом; в зростанні впливу власної думки й особистого досвіду на факт; у зниженні довіри до джерел фактичної інформації.

2. Рейтинг – це результат унормованого процесу консолідації значних обсягів інформації, що виконує основні функції (внутрішні: аналітична, градувальна та зовнішні: сигнальна і обґрунтовуюча господарські рішення) і набуває здатності впливати на вибір акторів у здійсненні господарських перетворень, сила впливу якого залежить від поширення рейтингів, створюючи ілюзію достовірності та надійності. У виконанні рейтингом основних функцій існує закономірна послідовність. Висхідною має бути внутрішня аналітична функція, результат якої є сигналом для користувача рейтингової інформації щодо стану об'єкту рейтингування. Якщо зовнішня сигнальна функція стає первісною або рейтинговий результат задається до початку процесу рейтингування, то спотворюється аналітична функція та провокуються маніпуляції в процесі рейтингового дослідження.

3. Розвиток рейтингування, зміна його історичних форм обумовлена специфічністю рейтингових послуг, попит на виробництво яких залежить від кількості наявної інформації у господарюючих суб'єктів, її розподілу між ними, і виконання рейтингами похідних функцій: зниження асиметрії інформації та трансакційних витрат. На цій основі в процесі господарських трансформацій можна виділити три стадії інституціоналізації рейтингування:

- в умовах абсолютної нестачі інформації починає формуватися попит на рейтингові оцінки, що зумовлює появу рейтингу як аналітичного інструменту;

- в умовах відносної нестачі інформації збільшується попит на рейтингові послуги переважно у фінансово-кредитній сфері, внаслідок чого збільшується кількість рейтингових агентств і формується ринок рейтингових послуг;

- внаслідок лавиноподібного нарощування інформації, характерного для гіпердинамічного розвитку цифрової економіки, рейтингування набуває полісистемного характеру, охопивши всі сторони суспільного життя (економічне, соціальне, культурне тощо) та всі його рівні (мега-, макро-, мікро); ринок рейтингових послуг стає глобальним, що проявляється у транснаціоналізації бізнес-активності глобальних агентств, появі рейтингових альянсів, диверсифікації рейтингових послуг тощо.

4. Оцінювання розвитку цифрової економіки потребують досліджень господарських трансформацій у динаміці, що вимагає аналізу результатів рейтингів протягом певного періоду за їх сталим переліком. Результатом функціонування глобальної індустрії рейтингування стала полісистема рейтингів. Вона включає рейтинги мега-, макро-, мезо- та мікрорівня, об'єктами яких стають, відповідно, країни та регіони світу, галузі (сфери) і регіони в межах країни, окремі організації (компанії, заклади) та індивіди.

Вплив сучасної системи рейтингів на господарські трансформації має амбівалентний характер, що виявляється в одночасному спрощенні оперування значними обсягами інформації внаслідок її консолідації та, разом з тим, ускладненням споживання результатів рейтингування без наявності спеціальних знань внаслідок постійного розширення полісистеми рейтингів.

5. Розгляд особливостей здійснення аналітико-експертної процедури як змісту процесу рейтингування дозволив обґрунтувати можливість навмисного і ненавмисного маніпулювання з боку суб'єкта рейтингування процесом прийняття рішень та вибором акторів напряму господарських перетворень. Чинники унормування можливості навмисного маніпулювання вибором акторів включають: спеціальний підбір даних; підбір ключових параметрів; порушення логічної послідовності основних функцій рейтингу. До чинників ненавмисного маніпулювання відноситься: спрощення реальності, представлені в моделі рейтингу; помилки у визначенні якісних властивостей господарського феномену, який знаходиться в стадії формування; протиріччя між параметрами рейтингу і змінами об'єкту; евристики і стереотипи, які притаманні і експертам-аналітикам;

6. Внаслідок виконання рейтингом вмієних функцій, а саме, засобу конкуренції між суб'єктами рейтингового процесу, засобу залучення інвестицій, засобу порівняння потенціалу господарського розвитку різних об'єктів рейтингування, зіткнення інтересів учасників рейтингового процесу може відбуватися у формі опортуністичної поведінки як з боку одного з учасників обміну, так і всіх одночасно: суб'єкту рейтингування (в процесі експертно-аналітичної діяльності); замовників рейтингу (в процесі визначення мети й оприлюднення результату); об'єкту рейтингування (як реакція на отриману оцінку діяльності) і проявлятися у свідомому перекручуванні рейтингової інформації, у неповному представленні рейтингової інформації, у більш швидкому усвідомленні переважних напрямів її застосування.

Поступове перетворення вмієних функцій рейтингу на домінуючі спотворює виконання інших функцій, збільшує його амбівалентний характер, негативна сторона якого проявляється, зокрема, в можливості маніпулювання вибором господарюючих суб'єктів з метою отримання неправомірної вигоди.

Удосконалення інституту рейтингування з метою зменшення його маніпулятивного і корупційного потенціалу має відбуватися на рівні суб'єктів рейтингової діяльності (насамперед, через розвиток методології розробки рейтингу), на рівні регулювання рейтинговою діяльністю (розвиток нормативної бази, яка б, у тому числі, забезпечувала розвиток національних рейтингових агентств), на рівні користувачів рейтингової інформації (вивчення суспільної думки з питань довіри населення існуючим рейтингам та інформованості щодо методології їхньої розробки; формування в системі освіти когнітивних навичок з обробки результатів рейтингів в процесі їх використання).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Глушач Ю. С. Методологічні аспекти рейтингових систем оцінки конкурентоспроможності країн та аналіз їх результатів / Ю. С. Глушач // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва – Х. : НТУ «ХПІ». – 2016. – № 28 (1200). – С. 55–61.
2. Глушач Ю. С. Цифрова економіка: контрверсійність змісту і впливу на господарський розвиток / Г. М. Коломієць, Ю. С. Глушач, // Бізнес Інформ. – 2017. – №7. – С. 137–143.
3. Глушач Ю.С. Рейтинг як інститут цифрової економіки / Ю.С. Глушач // Інвестиції: практика та досвід – 2018. – № 18 – С. 42–47.
4. Глушач Ю.С. Еволюція інституту рейтингування в механізмі господарських трансформацій / Г.М. Коломієць, Ю.С. Глушач // Проблеми економіки. – 2018. – № 3. – С. 165-170.
5. Глушач Ю.С. Рейтингування країн в глобальному економічному світі / Ю.С. Глушач // Бізнес Інформ. – 2018. – № 9 – С. 13-18.
6. Глушач Ю. С. Амбівалентність рейтингування в умовах сучасних господарських трансформацій / Г. М. Коломієць, Ю. С. Глушач, // Бізнес Інформ. – 2018. – № 11 – С.34-41 .

***II. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації
(тези доповідей):***

7. Глушач Ю. С. Вплив інституту рейтингування на прийняття рішення в новітній економіці // Українська наука: проблеми сьогодення та перспективи розвитку: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 29-30 липня 2016 р. / ГО «Інститут освітньої та молодіжної політики»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – Одеса : ГО «ІОМІ», 2016. – С.49–51.
8. Глушач Ю. С. Міжнародні рейтинги як інструмент оцінки інтеграції країн у світовий простір // Актуальні питання економічних наук: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28-29 вересня 2018 року). – Херсон: «Молодий вчений», 2018. – С. 10–13.
9. Глушач Ю.С. Рейтингова оцінка як засіб підвищення інвестиційної привабливості регіону // Регіон-2018: стратегія оптимального розвитку: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м.Харків, 8–10 листопада 2018 р. – С.75-80.
10. Глушач Ю.С. Інститут рейтингування в оціночній діяльності трансформаційних процесів // Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Ужгород, 16 листопада 2018 р. – С.393-396.

АНОТАЦІЯ

Глушач Ю.С. Рейтингування в інституційному механізмі господарських трансформацій. - На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 - економічна теорія та історія економічної думки.- Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2019.

На основі інтеграції еволюційної, функціональної, інституційної, поведінкової парадигм визначено місце та роль рейтингування в механізмі господарських трансформацій; обґрунтовано амбівалентність впливу рейтингу на вибір економічними суб'єктами напрямів господарського розвитку; досліджено еволюцію інституту рейтингування та визначені дескриптори його інституціоналізації; визначені та систематизовані функції рейтингів; досліджено експертно-аналітичну складову методології рейтингового процесу як суб'єктивний чинник маніпулятивного потенціалу рейтингу; доповнено класифікацію рейтингів сучасного господарства з урахуванням методологічних та суб'єктивних ознак та узагальнено їх в полісистему з метою аналізу її як результату функціонування глобальної індустрії рейтингування.

Ключові слова: рейтинг; інститут рейтингування; функції рейтингу; полісистема рейтингів; механізм господарських трансформацій.

ABSTRACT

Glushach Y.S. Rationing in the Institutional Mechanism of Economic Transformation. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, speciality 08.00.01. – Theoretical economics and history of economic thought. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2019.

The dissertation is focused on the research of rating in the institutional mechanism of economic transformations.

Based on the analysis of objective factors of change of economic systems and institutional transformations, conducted within the framework of evolutionary, functional, institutional and behavioral paradigms, the place and role of rating in the mechanism of economic transformations as an effective consolidating tool has been determined. The latter under the conditions of hyperdynamic development of digital economy acquires the properties to influence the choice of economic subjects.

In the result of the research the main functions of ratings have been identified and analyzed:

- internal: an analytical function manifesting itself in consolidation of significant amount of information on a particular object which allows to determine the result of its business activity; a grading function that manifests itself in ordering objects of rating according to the results of the analytical function;
- external: a signaling function that allows a user of rating information basing on the rating gained by the subject to receive a signal about the performance of the object; a substantiating function that manifests itself in the use of ratings for making economic decisions.

The legitimate sequence of performing by the rating the basic functions has been substantiated. The violation of the sequence distorts internal functions and provokes manipulation in the rating research process.

The study has found that development of rating, changes of its historical forms are determined by the specificity of rating services, the demand for which depends on the amount of information available to business subjects, its distribution between them, and fulfilling by ratings derived functions: reducing information asymmetry and transaction costs. On this basis, three stages of rating institutionalization in the process of economic transformation have been identified: emergence of rating as an analytical tool; formation of the rating services market; rating assessment becomes polysystemic in nature, covering all aspects of social life and all levels.

The classification of contemporary economy ratings has been supplemented in compliance with methodological and subjective features. They have been generalized into a polysystem with the aim of analyzing it as a result of the global rating industry functioning.

Consideration of the peculiarities of the analytical and expert procedure as the content of the rating assessment process has allowed substantiating the possibility of intentional and unintentional manipulation of the decision-making process as well as the choice of actors regarding the direction of economic transformation by the rating subject. Factors of rating manipulating potential have been determined.

Owing to the cognitive boundaries of the individual and the manipulative potential of the rating, the latter is transformed into a tool of influence, which ensures the predictability of the subject's behavior without being barred from other options (nudging). This conclusion has made it possible to substantiate the presence in the rating, in addition to the basic and derivative, some imputed functions, which are realized through the acquisition of an ability to influence the choice of actors in carrying out economic transformations, indirectly acting as a means of competition between the subjects of the rating assessment process, a means of attracting investment and a means of comparison of the economic development potential of different objects of rating.

The gradual transformation of imputed rating functions into dominant ones distorts the performance of other functions, increases its ambivalent character, the negative side of which is manifested, in particular, in the possibility of manipulating the choice of economic entities for the purpose of obtaining undue profit.

Improvement of the institution of rating for the reduction of its manipulative and corruption potential should be conducted at the levels of subjects of rating activities (primarily through the development of rating methodology), regulations of rating activities (development of a regulatory framework, which would, inter alia, ensure the development of national rating agencies), users of rating information (study of public opinion on public trust in existing rating assessment systems and awareness as for the methodology of their development; formation in the educational system the cognitive skills for processing rating results).

Key words: rating; rating institution; rating functions; polysystem of ratings; mechanism of economic transformations.

ГЛУШАЧ ЮЛІЯ СТАНІСЛАВІВНА

**РЕЙТИНГУВАННЯ В ІНСТИТУЦІЙНОМУ МЕХАНІЗМІ
ГОСПОДАРСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Спеціальність 08.00.01- економічна теорія
та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Відповідальний за випуск д.е.н., проф. Г.М.Коломієць

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 0,9. Тир. 100 прим. Зам. №355-19.
Підписано до друку 20.08.2019. Папір офсетний.
Надруковано з макету замовника у ФОП Бровін О.В.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп. 1, к.19. Т. (057) 758-01-08, (066) 822-71-30
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.

www.still-izdat.com